

Mahir Aydın, *Osmanlı Eyülcü'mlen Üçüncü Bulgar Çarlığına*, İstanbul. Kitabevi Yayınlan Nu. 49, 1996,229 s.

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti için çöküşünün hızlandığı bir dönem olmuştur. Bu yüzyıl bir başka ifade ile, Osmanlı Devleti'nin parçalanma dönemidir. Ülke dahilindeki dinî ve etnik gruplar, Avrupa'nın da desteğiyle ballıca kâbus ve lâlâket haline gelmişlerdir. Bu cümleden olarak, Osmanlı Devleti'ni en çok uğraştıran konulardan biri de Bulgar meselesidir ki, çöküşü hızlandıran en önemli sebeplerden birisini teşkil etmiştir.

Tarihî kökeni oldukça eskilere dayanan ve Avrupalılar tarafından bir terim olarak ilk kez 1815 Viyana Kongresinde kullanılmış olan "Şark Meselesinin özünü, Türklerin Avrupa ve Anadolu'dan çıkarılması düşüncesi oluşturmuştur, Bulgar meselesini. "Şark Meselesinin bir parçası olarak değerlendirmek gerekmektedir. Zira "Şark Meselesi" Osmanlı Devleti'nin Avrupalı güçler tarafından parçalanmasını ve imha edilmesini ifade etmektedir. Aynı zamanda Bulgar meselesi, neticede bağımsız Bulgaristan'ni ortaya çıkarılması ile sonuçlanarak Panslavizm'in bir zaferi olmuştur.

Yazar, "deneme mahiyetinde olan bu çalışma" olarak nitelendirdiği bu eserinde Bulgaristan'ın XIX. yüzyıl boyunca karşılaştığı meseleleri, Osmanlı Devleti'nden ayrılma sürecini ve Osmanlı Devleti'nin çöküşünü Bulgaristan örneğinde incelemektedir.

"Giriş" (s.s. 11-16) kısmında, Bulgarların Türk kökeni, Tuna havzasına gelme süreçleri, burada yerleşerek devletlerini kurmaları, Suplar ve Bizanslılar ile olan mücadeleleri, Slavlaşmalar ve daha sonra Osmanlı hâkimiyetine girmeleri, Osmanlı döneminde Bulgaristan sahasının Türkleşmesi ve İslâmlaşması, XVIII. yüzyıldan itibaren ise Rus ve Avusturya harpleri sebebiyle bölgenin harap olması, Fener Patrikhanesi'nin asimilasyon siyaseti, mahallî idarecilerin yolsuzlukları gibi sebeplerle yaşanan olumsuzluklar ve düzenin bozulması konularına kısaca değinilerek bir giriş yapılmıştır.

"Aydınlanma Dönemi" (s.s. 17-35) adlı bölümün "ilk Kıvılcımlar" (s.s. 17-22) alt başlıklı kısmında Fener Patrikhanesi'nin Bulgarları asimile etme siyaseti ve çabalanan neticesinde oluşan reaksiyon gibi dinî faktörlerin yanında, Bulgarların ekonomik faaliyetlerinin artması ve Rumların yanında ortakçı konumunda dış ticaret vasıtasıyla ufuklamui genişlemesi ile Bulgar zenginler simlinin ortaya çıkması, Türk yönetiminin zayıflaması, eşkıyalık ve yolsuzluk vb. faktörler sayesinde Bulgarlık bilincinin uyanmaya başlamasına değinilmektedir.

"Bulgar Okulları" (s.s. 23-26) alt başlıklı kısımda Fener Patrikhanesi kontrolündeki kilise ve manastırlara bağlı dinî bilgilerin öğretildiği okulların yanı sıra yeni okulların açılması, 1835 yılında başlayan eğitim reformu ve okullaşma ile etnik kültüre bağlı eğitimin yaygınlaşma süreci, bu sürecin tabii neticesi olarak Bulgar milliyetçilerinin yetiştirilmesi, zenginler tarafından finanse edilen gençlerin başla Rusya olmak üzere Avrupa'da eğitim görmeleri anlatılmaktadır

"Bulgar Basını" (s.s. 26-29) alt başlıklı kısımda evvelce Bulgar dilindeki kitapların azlığı, zamanla matbaa sayısının ve basın yayın faaliyetlerinin artması, 1847'de gazete çıkarılması için Hükümet tarafından izin verilmesiyle Bulgar gazete ve dergilerinin sayısının artması, XIX. yüzyılın ikinci yarısında yoğunlaşan bu türden faaliyetler ile Bulgar lili, eğitimi, kitaplan, basın

ile millî bilince sahip bir Bulgar kitlelerinin ortaya çıktığı ve bu uyanışın bir Bulgar milletini yarattığı belirtilmektedir.

"Bulgar Misyonerleri" (s.s. 30-35) alt başlıklı bu kısımda ise Rus Panslavistleri'nin yardım ve himayelerinde, seçilen Bulgar gençlerinin Rus okullarında yetiştirilerek Bulgaristan'a gönderilmeleri ve ardından okullarda Öğretmenlik yaparak bir "*ihtilâl gençliği*" yetiştirmek idealiyle misyonerlik faaliyetlerinde bulunmaları ve Rusya'nın eğitim yoluyla "kaleyi içten fethetmesi" konusu üzerinde durulmaktadır.

"Yerel Ayaklanmalar Dönemi" (s.s. 36-49) adlı bölümde isyanların öncelikle yerel idare bozukluklarından kaynaklandığı vurgulanmaktadır.

"Niş Ayaklanması" (s.s. 38-42) alt başlıklı kısımda fazla vergi alındığı iddiasıyla 1841 yılında başlamış ve başarısızlıkla neticelenmiş olan Niş Ayaklanması'ndan bahsedilmektedir.

"Vidin Ayaklanması" (s.s. 42-45) alt başlıklı kısımda 1849 yılında Bulgarların devlet görevlileri ve Türk ahaliden müşterek olmaları sebebiyle çıkan ve başarısızlıkla biten ayaklanma anlatılmaktadır.

"Toprak Ağalığı" (s.s. 45-49) alt başlıklı bu kısımda ise zengin toprak ağalarının Bulgar ahalîye tahakkümü, devlet ile halk arasında "gospodar" adı verilen ağalar sınıfının sebep olduğu feodal anarşi ve vergi memurlarının yolsuzlukları konularına değinilmiştir.

"Himaye Dönemi" (s.s. 50-79) adlı bölümün "Tanslavist Ruslar" (s.s. 50-56) alt başlıklı kısmında Panslavizm düşüncesinin ortaya çıkışı, gelişimi, siyasallaşması, Panslavistlerin ülkeleri doğrultusunda Balkanlarda ve özellikle Bulgaristan coğrafyasındaki faaliyetleri ve Türk idaresinin bütün olup bitenler karşısındaki aciz kalışı hakkında bilgi verilmektedir.

"Komiteci Bulgarlar" (s.s. 56-59) alt başlıklı kısımda Panslavizm siyaseti doğrultusunda seçilmiş Bulgar gençlerinin Ruslar tarafından eğitilmeleriyle ortaya çıkan Bulgar komitecilerin faaliyetleri ve uğradıkları başarısızlıkları, diğer bir deyişle sonuç alamamaları ki bu durumda Bulgar halkının da bekledikleri seviyeye henüz ulaşamamış olması ve kendilerine bekledikleri ilgiyi göstermemiş olmalarının yarattığı hayal kırıklığı üzerinde durulmaktadır.

"İlk Yapılanma" (s.s. 59-65) alt başlıklı kısımda Bulgaristan'daki huzursuzluk ve sıkıntıları bir nebze olsun yatıştırmak ve düzene koymak amacıyla idari anlamda yeni bir düzen olan "*Tuna Vilâyetini*" kurulması ve bu vilâyetin Bulgaristan'ın ilk çekirdeğini teşkil etmesi konusu anlatılmaktadır. Ayrıca bu yeni düzenin olumsuz yanı olarak, bu idarî nizamın Bulgarlara bir *valan bilinci* kazandırdığı da belirtilmektedir.

"Komite Ayaklanması" (s.s. 65-70) alt başlıklı kısımda 1868 yılında Bulgar komitecilerinin düzenleyip başım çektiği ayaklanma ve başarısızlığa uğrayışı, bu sonuç üzerine dışarda ülke dışında düzenlenen komite faaliyetleri ile bölgede çıkarılacak ayaklanmaların başarılı olamayacağı sonucuna varmaları anlatılmaktadır.

"Dinî Bağımsızlık" (s.s. 70-79) alt başlıklı bu kısımda ise milletleşme sürecine girmiş bulunan Bulgarların bağımsız bir kiliseye olan ihtiyaçları ve Hükümet tarafından 11 Mart 1870 tarihinde Bulgar Kilisesi'nin bağımsızlığını ilân eden "*Eksarhlık Beraii*"mn yayınlanması ile bu ana kadar yaşanmış süreç ve gelişmeler, bu beratla birlikte Bulgar Eksarhının yönetimi altına verilen bölge ile ileride kurulacak Bulgaristan'ın sınırlanılın dinî bakımdan da çizilmiş olduğu gibi konular işlenmektedir.

"Panslavist Ayaklanma Dönemi" (s.s. 80-124) adlı bu bölümde 2 Mayıs 1876 tarihinde çıkarılan ve *Nisan Ayaklanması*, *Filibe Ayaklanması* veya *1876 Ayaklanması* olarak da adlandırılan, arkasında çok güçlü Panslavist bir desteğin bulunduğu son Bulgar isyanı üzerinde durulmaktadır.

Osmanlı Eyâleti 'tiden Üçüncü Bulgar Çarlığına.

il "Panslavist işbirliği" (s.s. 80-90) alt başlıklı kısımda önceki isyanların tümünün başarısızlığa uğramış bulunması üzerine insiyatifi Panslavist Rusların üstlenmesi ve Si Petersburg'un yönlendirmeleri, geçmiş başarısızlıklardan ders alarak Bulgaristan içinde teşkilâtlanarak hazırlık yapımları, Rus elçisi İgnatıyef in Bâb-ı Âli üzerindeki baskıları ve isyan planı gibi konularla ilgili bilgiler verilmektedir.

"Son Fırtına" (s.s. 90-100) alt başlıklı kısımda Türk Hükümeti'nin gelişmeler karşısındaki ilgisiz tutumu ve tedbirlere başvurmayarak adeta savsaklanması, ayaklanmanın plânlanandan 10 gün önce başlaması ve gelişmesi, Bulgarların uyguladığı vahşet, Türk Hükümeti'nin yetersiz kalması, komitecilerin geçici bir Bulgar Hükümeti kurması, bu arada Rus Büyükelçisi İgnatıyef in asilere zaman kazandırma yolundaki faaliyetleri anlatılmaktadır,

"Yol Ayrımı" (s.s. 100-107) alt başlıklı kısımda Türk Hükümeti'nin nihayet ayaklanmanın önemini kavrayarak bölgeye asker şevkine başlayarak isyanı bastırma gayretleri ile Balak köyündeki ayaklanmamı! bastırılma örneği üzerinde durulmuş, belirlenen tarihten önce isyan başladığından ortak hareket edilemediği ve bu yüzden her bir köyün kendi muhitinde etkinleşme çabaları ve umulandan daha az köyün ayaklanmaya iştiraki, İgnatıyef'in baskılarıyla Türk Hükümeti'nin bir müdahale için gecikmesinin de Türk ve Bulgar köylüleri karşı karşıya getirdiği belirtilmektedir.

"Ya İhtilâl Ya Savaş" (s.s. 107-120) alt başlıklı kısımda bu son ayaklanmanın da başarısızlığa uğramasıyla birlikte Rusya'nın Bulgar meselesini uluslararası platforma çekme ve Osmanlı Devleti'ni bu platformda yalnız bırakma çabaları, bu meyanda Selanik'teki Saatli Camii hadisesi, Bulgarların katledildiğine dair Avrupa kamuoyu nezdinde aleyhte kampanyalar düzenlenmesi, Berlin Memorandumu'nun hazırlanması, fakat İngiltere'nin bu konuda göstermiş olduğu muhalefet, 1875 Osmanlı malî iflâsının Avrupa'daki olumsuz etkileri, neticede İngiltere'nin sözde Bulgar katliamını kabul etmesi, Bulgar ayaklanmasının Türkler aleyhine büyük bir kampanyaya dönüştürülmesi, Rusya'nın Karadağ ve Sırbistan'ı Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa sürmesi fakat bu devletlerin yenilmeleri, ardından gelen Rusların ultiatomu, İngiltere'nin isteği üzerine İstanbul Konferansı'nın tertiplenmesi fakat Bâb-ı Âli'nin burada alınan kararları reddi ve bunun üzerine Rusya'nın Avrupa nâmına cezalandırma savaşına girişmesi konuları incelenmektedir.

"Bulgaristan Bulgarlarıdır" (s.s. 121-124) alt başlıklı bu kısımda ise 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Panslavizm'in zaferi olduğu, savaşın fecaati, Bulgarların Türklere uyguladıkları mezâlim vb. konulardan bahsedilmektedir.

"Prenslik Dönemi" (s.s. 125-177) adlı bölümün "Üç Parçalı Bulgaristan" (s.s. 125-135) alt başlıklı kısmında, 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın Panslavizm'in zaferi olduğu, Şark Meselesi'ni istediği gibi çözmesi, lâkin İngiltere ve Avusturya'nın karşı çıkmasıyla 13 Temmuz 1878'de imzalanmış Berlin Antlaşması ile Doğu Rumeli'nin özerk hale getirilmesi ve burasının 13 Temmuz 1878 - 16 Nisan 1879 tarihleri arasında Ruslarca yönetilmesi, meclis kurularak bir anayasa hazırlanması ile meşhûr Bulgar Prensiği'nin kurulması, bu yeni devleti teşkilâtlandırma çalışmaları, Bulgaristan'ın iç siyasetine ait uygulamalar ve hadiseler, ülkedeki liberal ve muhafazakâr grupların çekişmeleri üzerinde durulmaktadır.

"Yanın Birleşme" (s.s. 135-142) alt başlıklı kısımda Doğu Rumeli Vilâyeti'nin kurulması ve teşkilâtlandırılmasına yönelik faaliyetler, değişen siyasî dengelerin yarattığı müsait ortam üzerine 18 Eylül 1885 tarihinde Bulgaristan tarafından ilhak edilmesi, Osmanlı Devleti'nin ise Berlin Anlaşması'nın kendisine tanıdığı müdahale hakkını kullanmayarak bu gelişmeyi kabullenmesi, 1885 yılı sonlarında Bulgarların Sırlarla çatışmaları ve nihayet ! Şubat 1886 tarihli antlaşma ile Osmanlı Devleti'nin birleşmeyi resmen tanıdığı anlatılmaktadır.

"Makedonya Ütopyası" (s.s. 142-152) alt başlıklı kısımda Bulgaristan için Doğu Rumeli ile birleşmesinden somu sıranın Ayastefanos ile kazanılıp Berlin ile kaybedilmiş olan Makedonya'ya gelmesi, ancak buranın kozmopolit yapısının durumu zorlaştırması takat kurdukları komitelerle seslerini duyurmaya çalışmaları, komiteler ve amaçları hakkında bilgiler, ayrıca bu bölge üzerindeki Yunan ve Sırp'ların emel ve faaliyetleri ile Rusya ve Avusturya'nın da niyetleri neticesinde meselenin uluslararası boyutu, Avusturya ve Rusya'nın müştereken hazırladıkları retonn programı mahiyetindeki Mürzteg Programı hakkında bilgiler verilmektedir.

"Üçüncü Bulgar Çarlığına" (s.s. 152-177) alt başlıklı kısımda ülke dahilindeki siyasî gelişmeler, 1892 Filibe Sergisi, Berlin Antlaşması ile kurulmuş bulıman Bulgaristan Komiserliği ve faaliyetleri, Bulgaristan'ın kendi parasını tedavüle sokması, Türkçe'yi resmîyetten kaldırması, Bulgaristan hakkında nüfus, siyasî partiler ve politikaları, eğitim, gazeteler vb. bazı bilgiler, harcı ve siyasî faaliyetler. 1905 sonrası Avusturya ile yakınlaşma, 5 Ekim 1908'de bağımsızlığın ilânı. Osmanlı Devleti'nin durumu sadece protesto etmesi, 15 Nisan 1909'da Osmanlı Devleti ile Bulgaristan'ın bir antlaşma imzalamasıyla fiilî bağımsızlığın hukuken de tanınmış olması ve III. Bulgar Çarlığı'nın ortaya çıkışı konulan üzerinde durulmaktadır.

"Ekler" (s.s. 183-198) kısmında yer alan 1 numaralı ekte 16 Nisan 1879 Bulgar Anayasası, 2 Numaralı ekte 15 Mayıs 1893 Bulgar Anayasası maddeler halinde verilmiş, 3 numaralı ekte 12 Mayıs 1292 tarihli ayaklanma hakkında bir telgrafın metni ve tıpkıbasımı, 4 numaralı ekte ise Bulgar Kilise Beratı'na yer verilmiştir.

"Kaynaklar" (s.s. 199-204) kısmında yazar kullandığı kaynaklar ve eserleri zikretmiştir.

"Mahir Aydın'ın Biyografisi" (s.s. 205-208) adlı bu kısımda yazar çok kısa bir şekilde kendi biyografisini verdikten sonra yayınlarının ve bildirilerinin de bir listesini eklemiştir.

Kitabın sonunda ise "İndeks" (s.s. 209-229) ve ardından Burgaz limanı ve Bulgar komiteci ve devlet adamlarını tasvir eden beş adet karakalem resim yer almaktadır.

Eser Bulgar halkının milletleşme sürecini açıklamaya ve böylece bağımsız bir Bulgaristan kurulması meselesine genel anlamda bir giriş mahiyeti taşımaktadır.

XIX. yüzyılda Bulgaristan sahası üzerinde çalışan ve bu konuda büyük bir bilgi birikimine sahip bulunan yazarın ortaya koyduğu çalışmaları neticesinde Balkan tarihine önemli katkılarda bulunduğu görülmektedir. Türk Tarihi ve Balkan araştırmalarına katkıda bulunan tarihinin gelecek çalışmalarını ilim dünyası beklemektedir.